

Svenska
Fyrsällskapet
www.fyr.org

2014-05-27

Socialdepartementet
103 33 Stockholm

Betänkandet SOU (2013:55) Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden (dnr S2013/6142/SFÖ)

Inbjudna att lämna synpunkter, får vi härmed anföra följande.

Sammanfattning

Svenska Fyrsällskapet anser;

- att en Nationell Fyrstiftelse bör bildas för att säkerställa ett uthålligt skydd för och bevarande av det kulturhistoriska arv som fyrar och fyrplatser utgör,
- att stiftelseformen, med en full finansiering redan från start, skapar förutsättningar för ett ökat ansvarstagande från det civila samhället, och därmed goda möjligheter för ett bevarande och utvecklande av objekten utifrån annan lagstiftning och med annan ägare än staten,
- att stiftelseformen är en garant för allmänhetens långsiktiga tillgång till fyrar och fyrplatser,
- att stiftelsen ska omfatta en samlad förvaltning och ägande, och att till stiftelsen ska avskiljas samtliga de fyrar som bedöms kulturhistoriskt värdefulla, i takt med att dessa inte längre behövs för sitt ursprungliga ändamål,
- att i stiftelsens ändamål ska ingå att svara för en nationellt sammanhållen kunskapsbas för framtida forskning kring objekten och dess nautiska betydelse, samt människorna och levernet vid de svenska fyrarna och fyrplatserna.

Svenska Fyrsällskapet

Svenska Fyrsällskapet är en ideell organisation med syfte att främja och utveckla intresset och kunskapen om fyrar, fyrplatser, fyrskepp och andra sjömärken samt att verka för bevarandet av dessa. Fyrsällskapet arbetar också tillsammans med historiska och kulturvårdande institutioner och intressenter för att händelser, levnadsöden och arbetsvillkor vid fyrplatser dokumenteras.

Ytterligare information om Fyrsällskapet finns på www.fyr.org.

Bakgrund

Betänkanudet behandlar statligt ägda kulturhistoriska fastigheter och byggnader generellt. Bland dessa finns fyrar och fyrplatser, samt därmed sammanhängande navigatoriska hjälpmedel, t ex båkar och andra sjömärken. Fyrsällskapets synpunkter begränsar sig till dessa objekt, och då i första hand till större fyrar och fyrplatser.

Som en följd av den tekniska utvecklingen har fyrens betydelse som navigationshjälpmedel minskat i snabb takt. Förändringen har varit särskilt påtaglig de senaste två till tre decennierna, då hjälpmedel både för positionering (GPS) och identifiering (AIS), snabbt vunnit insteg och numera är tillgängliga för envar.

”Fyren”, i generell bemärkelse, var ursprungligen ett renodlat tekniskt hjälpmedel. Under århundradens användning har den, tillsammans med den plats där den var placerad, i många fall också utvecklats till en representant för ett liv och ett leverne för de människor som var satta att bevaka och underhålla den. Det kulturhistoriska värdet av ”fyren” är således tudelat; dels som en representant för den tekniska utvecklingen i strikt bemärkelse, dels som en representant för en yrkesgrupp, inklusive närstående och familjer, som idag i princip inte längre existerar.

Arbetet

Utredningarna om statens förhållningssätt till sina (kultur)fastigheter har varit många och pågått under lång tid. Tyvärr kan nog konstateras att de kännetecknas av mycket utredande och mindre efterföljande konkreta beslut. Ett par viktiga steg, ur ett fyrperspektiv, har dock tagits framförallt under de senaste åren genom det nu aktuella betänkanudet samt det föregående SOU (2011:31) Staten som fastighetsägare och hyresgäst.

Fyrsällskapet har haft förmånen att vid ett flertal tillfällen ha fått möjlighet att träffa och framföra synpunkter till representanter för de båda utredningarna, och, enligt vår uppfattning, också haft möjlighet att såväl påverka utredningsarbetet som komma med nya uppslag och idéer. En sådan bärande idé är skapandet av en Nationell Fyrstiftelse till skydd för det kulturhistoriska arv som fyrar och fyrplatser utgör. Mer om detta i det följande.

Att underhålla och bevara fyror (och därmed sammanhängande platser och tillhörande byggnader, i det följande för enkelhetens skull sammantaget benämnt "fyror") är kostsamt. Till och med mycket kostsamt, om man tar i beaktande att objekten i många fall inte längre behövs för sitt ursprungliga ändamål, utan "enbart" är av kulturhistoriskt värde.

I Sverige finns totalt ca 2200 fyror. Att få en samlad bild av underhållskostnaden för dessa är i princip omöjligt. Även utredningen (s 170 f) pekar på svårigheterna. Skälen är flera. Dels finns inget samlat huvudmannaskap för fyror. Det bristande samlade huvudmannaskapet är *i sig* även ett problem ur ett kulturbevarandeperspektiv. Mer också om detta i det följande. Fyrarna ägs (alt. förvaltas) idag av såväl Sjöfartsverket, Statens fastighetsverk, Fortifikationsverket som Naturvårdsverket. Bland dessa ca 2200 fyror finns ett antal mindre fyror ägda av kommuner och vissa privata organisationer. Utöver problemet med det spridda huvudmannaskapet, särredovisas kostnaderna för fyror inte heller i myndigheternas redovisningar.

Fyrsällskapet har väckt en idé om skapandet av en Nationell Fyrstiftelse till skydd för och bevarande av det kulturarv som våra fyror utgör. Idén till en fyrstiftelse har presenterats för de båda utredningarna. I presentationen har ingått såväl struktur, förvaltning, omfattning som utgångspunkter för finansiering. Enligt vår uppfattning har bägge utredningarna generellt uttryckt sig positiva till idén, samt som "Ett intressant initiativ till en samlad förvaltning i annan form...", och "Om en sådan lösning väljs får man en samlad, alternativ förvaltning av ett antal värdefulla objekt ur det statliga innehavet." (SOU 2011:31, s 219 f), och att idén såsom sådan väl kan ligga till grund för en djupare analys och "en närmare diskussion och beredning" (SOU 2013:55, s 161).

Parallellt med presentationerna för de båda utredningarna, har Fyrsällskapet haft ett flertal sammanträffande med berörda myndigheter, bl.a. de ovan nämnda huvudmännen samt med Riksantikvarieämbetet, där idén presenterats. Vid samtliga genomgångar har berörda myndigheter uttryckt sig odelat positivt till ett vidare utredande och fördjupande av idén.

Kulturarvet

Våra fyror utgör ett unikt och omistligt kulturarv. Ett arv som väldigt lätt kan skingras och i och med det för all framtid vara förlorat. Inga nya fyror av det slag som idag finns i kulturarvet kommer någonsin att uppföras igen. Enligt Fyrsällskapet är det främst följande tre faktorer som utgör det största hotet mot detta kulturarv;

- dagens splittrade ansvar för objekten, såväl mellan olika statliga myndigheter och därmed olika departement med olika "primärfokus", men även förvaltning under regionalt huvudmannaskap. När objekten tjänat ut sin roll som en del i myndighetens primära ansvarsområde (sjöfart, försvar etc.), och därmed inte längre utgör grund för

fortsatt medelstilldelning, upphör också intresset och möjligheten för myndigheten till "kulturhistoriskt" ansvarstagande. Tillgängliga medel finns helt enkelt inte,

- mycket stor risk för en skingring av arvet i en *andra fas*, dvs. även om det allmänna idag överlåter olika objekt till "acceptabla" förvaltare och förvärvare, finns ingen garanti att en dylik förvärvare i en andra fas, när intresse och möjlighet avtagit, inte överlåter objekten vidare på den fria marknaden. Möjligheterna att föreskriva förbud mot en dylik vidareöverlåtelse torde vara mycket begränsade. I och med det är objekten "förlorade" ur ett kulturhistoriskt perspektiv och föremål enbart för fria marknadskrafter,
- det allmänna torde på sikt ha mycket begränsade resurser för ett tillräckligt underhåll av objekten.

Utredningen kommer fram till (s 158 f) att c:a 30 fyrar är av sådan (kulturhistorisk) karaktär att staten bör ta ett långsiktigt ägaransvar för dessa. Vid sidan av dessa c:a 30 finns, enligt utredningen, ett mindre antal fyrar som inte behöver ägas av staten, men som ändå av verksamhetsskäl är olämpliga att avyttra, samt ytterligare ett antal som under en övergångsperiod behöver kvarstå hos staten tills de inte längre behövs i verksamheten.

Utgångspunkten för utredningens kategorisering har i mångt och mycket varit dagens byggnadsminnesskydd. Enligt Fyrsällskapetets uppfattning är detta mindre relevant och inte särskilt lämpat idag som urvalsgrund. Vad som *en gång i tiden* styrde omfattningen av byggnadsminnesskyddet, är inte alls säkert att detta är detsamma som om bedömningen gjorts idag. Men kanske än värre är att byggnadsminnesskyddet inte på något sätt är en garanti för *kontinuerligt* underhåll, och underhållsättagande, utan enbart ett skydd att *om* man vill göra något åt eller på en byggnad, så skall det ske på visst sätt.

Fyrsällskapet har valt en annan väg. Vi har låtit ett antal oberoende experter svara på frågan: Om man bland dagens c:a 2200 fyrar skulle välja ut ett antal fyrar som *representerar* det svenska kulturarvet, hur många skulle det bli och vilka är det? Bedömningen ska ske förutsättningslöst och utan hänsynstagande till eventuellt skydd eller huvudmannaskap idag. Svaret har blivit c:a 80 stycken. För att just undvika vad som nämnts i andra strecksatsen ovan, avstår Fyrsällskapet från att bifoga listan här.

En Nationell Fyrstiftelse

De flesta berörda torde vara helt överens om behovet av att skydda den del av det svenska kulturarvet som fyrarna utgör. Frågan är bara hur och vem som ska bära kostnaden?

Den allra enklaste lösningen är förmodligen att staten även fortsättningsvis är ensam ägare och underhålls- och bevarandeskyldig för fyrarna. I takt med att fyrarna

inte längre behövs för sitt ursprungliga (nautiska) ändamål, förs de över antingen till en särskild "kulturarvsbudget" hos respektive myndighet, alternativt till en av det allmänna utsedd myndighet att svara för kulturarvsbevarandet, t ex Statens fastighetsverk.

Fyrällskapet skulle inte ha något att invända mot en sådan lösning. Givet en viktig förutsättning; att medel garanteras för ett långsiktigt bevarande och underhåll. Tyvärr är detta nog en utopi. Precis som utredningen kommer fram till (s 161), "Frågan om former för ett ökat ansvarstagande från det civila samhället förtjänar dock en närmare diskussion och bredning.", bör alternativ sökas. Ett sådant alternativ kan vara bildandet av en Nationell Fyrstiftelse, med det övergripande ändamålet; *att* skapa ett varaktigt och säkert skydd för det kulturhistoriska arvet, *att* garantera allmänhetens tillgång till fyrar och fyrplatser och *att* svara för en sammanhållen kunskapsbas för framtida forskning kring objekten och dess nautiska betydelse samt människorna och levernet vid de svenska fyrarna och fyrplatserna.

Till stiftelsen skulle objekten, i takt med att de avvecklas från sin ursprungliga uppgift, avskiljas med *full äganderätt*. Överlåtelsen sker för att *säkerställa det kulturhistoriska arvet* och som garanti för detta ska stiftelsen vara *fullt finansierad* från start. Stiftelsen ska vara ytterst ansvarig för *löpande vård och underhåll* av objekten. För att dels bidra till kostnaderna för vård och underhåll, men även för att hålla objekten levande, ska stiftelsen ha möjlighet att upplåta (inte överlåta) objekten till andra på kortare eller längre tid, givet att såväl nyttjaren som nyttjarens verksamhet är förenlig med stiftelsens övergripande ändamål att skydda och säkerställa det kulturhistoriska arvet. I tillägg till detta ska stiftelsen också ha ett ansvar för att behålla en kunskapsbas för *framtida forskning* kring objekten, dess nautiska betydelse samt människorna och levernet vid de svenska fyrarna och lotsplatserna.

Samlad förvaltning

Fyrällskapets förslag till bildande av en Nationell Fyrstiftelse bygger på två grundpelare; en samlad förvaltning och en garanterad långsiktighet i och med full finansiering från start. Fyrällskapet tror inte på den modell som man indirekt kan sluta sig till av utredningens kategorisering (s 158 f) av skyddsvärda objekt. Detta leder lätt tanken till ett "A- respektive B-lag", där staten tar hand om A-laget, medan ansvaret för B-laget överläts till hugade spekulanter. För att såväl långsiktighet som finansiella förutsättningar ska finnas i stiftelsen, krävs att denna får ansvaret för det samlade beståndet.

Det ska också noteras att en överföring av objekt till stiftelsen ska ske i takt med att de avvecklas från sitt ursprungliga ändamål, dvs. stiftelsen ska *inte* ha något ansvar för dagens operativa drift av objekten. En överföring av det totala aktuella beståndet, dvs. de ovan nämnda c:a 80 objekten, kan förväntas ske under en 10-års period.

Kostnad

Utredningen gör (s 170 f), ett försök att uppskatta kulturfastigheternas driftskostnader. Precis som utredningen kommer fram till, och av skäl som anges ovan, är beräkningarna mycket osäkra. I samband med Fyrsällskapetets analys av vilka objekt som skulle kunna vara föremål för ett kulturhistoriskt skydd (de c:a 80 st.), gjordes en förhållandevis detaljerad uppskattning per objekt. Uppskattningen kommer fram till att kostnaden för adekvat underhåll är betydligt högre än vad som anges av utredningen. Detta styrks också av den känsla Fyrsällskapet fått vid sina sammanträffanden med berörda huvudmän, att avsatta och tillgängliga medel för underhåll är i underkant. Vad som ovan, s 4, nämnts under den tredje strecksatsen torde äga stor relevans.

Vidare gång

Utöver att redogöra för idén om bildandet av en Nationell Fyrstiftelse för dagens huvudmän och berörda, har Fyrsällskapet även haft kontakter med tänkbara stiftare, bl.a. för att närmare undersöka de finansiella förutsättningarna. I vart fall på nuvarande stadium har ett stort intresse för medverkan uttalats.

En hel del återstår att närmare analysera, inte minst de formella och legala förutsättningarna. Ett avskiljande av egendom från det allmänna att förvaltas som en självständig förmögenhet, fastighetsbildningsfrågor, finansiering och tänkbara stiftare samt stiftelsens förvaltning och "garanti" för långsiktighet. För att ange några områden.

Fyrsällskapet har lagt ner mycket tid och stora resurser så här långt. Inom Fyrsällskapet finns inte tillräckliga resurser för nästa steg. Nästa steg är också förutsättningen för att kunna gå vidare i bl.a. finansieringsfrågan. Även om uttalanden om en positiv syn på idén med en Nationell Fyrstiftelse, samt om vilja till ett deltagande i fortsättningen, kan mer bindande uttalande om engagemang inte erhållas innan förutsättningarna blir mer konkreta. Det är Fyrsällskapetets förhoppning att idén till, och strukturen för, bildandet av en Nationell Fyrstiftelse kan leda till kompletterande och fortsatt utredning inom regeringskansliet. Inom Fyrsällskapet finns mycket kunande, självklart är vi villiga att ställa detta till förfogande.

För Svenska Fyrsällskapet

Mikael Engqvist
Styrelseledamot